

СТАМБУЛЬСЬКА КОНВЕНЦІЯ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ПРАКТИЦІ: ОКРЕМІ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

THE ISTANBUL CONVENTION IN NATIONAL PRACTICE: SEPARATE CRIMINAL LAW ASPECTS

Сікан О.М., аспірантка кафедри кримінального права
Національний університет «Одеська юридична академія»

Стаття присвячена питанням окремих аспектів застосування Стамбульської конвенції у національній практиці. Україна підписала Стамбульську конвенцію 07 листопада 2011 року та ратифікувала 20 червня 2022 року, ухваливши Закон України № 2319-IX «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами». На виконання зазначеного міжнародно-правового акту було прийнято Закон України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 6 грудня 2017 року, яким було криміналізовано діяння у вигляді домашнього насилля (ст. 126-1 КК України) та примушування до шлюбу (ст. 151-2 КК України). Дані доповнення КК України набрали чинності на початку 2019 року, саме з цього часу починає формуватися практика вітчизняного правозастосування зазначених кримінальних заборон.

Аналіз національної практики застосування ст. 126-1 та ст. 151-2 КК України свідчить про певні недоліки формулювання зазначених норм, що вимагають відповідної реакції з боку як науковців, так і законодавця. У частині застосування ст. 126-1 КК України викликає складнощі при кваліфікації ознака «систематичності» дій, які становлять домашнє насилля. У статті аналізуються позиції науковців з приводу того, які саме дії можуть бути визнані систематичними та судовою практика.

В частині реалізації ст. 151-2 КК України зазначається, що ускладнює застосування вказаної норми на практиці те, що законодавець не вказує, що слід розуміти під «примушуванням» та «спонуканням», що призводить до відсутності уніфікованого підходу при кримінально-правовій кваліфікації діяння.

Ключові слова: Стамбульська конвенція, домашнє насилля, примушування до шлюбу, кримінально-правова заборона, кваліфікація кримінального правопорушення.

The article is devoted to issues of individual aspects of the application of the Istanbul Convention in national practice. Ukraine signed the Istanbul Convention on November 7, 2011 and ratified it on June 20, 2022 by adopting Law of Ukraine No. 2319-IX «On the Ratification of the Council of Europe Convention on the Prevention of Violence Against Women and Domestic Violence and Combating These Phenomena». The Law of Ukraine «On Amendments to the Criminal and Criminal Procedural Codes of Ukraine in order to implement the provisions of the Council of Europe Convention on the Prevention of Violence against Women and Domestic Violence and Combating These Phenomena» dated December 6, 2017 was adopted to implement the aforementioned international legal act. domestic violence (Article 126-1 of the Criminal Code of Ukraine) and forced marriage (Article 151-2 of the Criminal Code of Ukraine) were criminalized. These amendments to the Criminal Code of Ukraine entered into force at the beginning of 2019, it is from this time that the practice of domestic law enforcement of the specified criminal prohibitions begins to take shape.

Analysis of the national practice of applying Art. 126-1 and Art. 151-2 of the Criminal Code of Ukraine indicates certain shortcomings in the formulation of the specified norms, which require an appropriate reaction from both scientists and legislators. In terms of the application of Art. 126-1 of the Criminal Code of Ukraine causes difficulties when qualifying the sign of «systematicity» of actions that constitute domestic violence. The article analyzes the positions of scientists regarding which actions can be recognized as systematic and judicial practice.

In terms of the implementation of Art. 151-2 of the Criminal Code of Ukraine, it is noted that the fact that the legislator does not specify what should be understood by «coercion» and «incitement» complicates the application of the specified norm in practice, which leads to the absence of a unified approach to the criminal qualification of an act.

Key words: Istanbul Convention, domestic violence, forced marriage, criminal prohibition, qualification of a criminal offense.

Україною було підписано (07 листопада 2011 року) та ратифіковано (20 червня 2022 року) Стамбульську Конвенцію [1], основними цілями якої є захист жінок від усіх форм насильства; запобігання, переслідування і усунення такого явища, як насилля щодо жінок та домашнє насилля, а також сприяння ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок і досягненню рівності між жінками і чоловіками, в тому числі шляхом розширення прав і можливостей жінок. Дана Конвенція пропонує державам встановити кримінальну відповідальність і забезпечити належні та ефективні міри покарання за основні види насильства щодо жінок, і в тому числі за домашнє насилля та примусовий шлюб.

На виконання положень зазначеного міжнародно-правового акту, Законом України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 6 грудня 2017 року Україна здійснила криміналізацію діянь у вигляді домашнього насильства (ст. 126-1 КК України) та примушування до шлюбу (ст. 151-2 КК України) [2]. Даним законодавчим актом, серед іншого, було доповнено КК України Розділом XIII-1 «Обмежувальні

заходи», в якому передбачено поняття та види обмежувальних заходів, що застосовуються до осіб, які вчинили домашнє насилля.

Указаний документ набрав чинності через рік після опублікування, тому практика застосування зазначених кримінально-правових норм містить дані починаючи з 2019 році. Так, за даними Офісу Генерального прокурора [3] за 2019 рік правоохоронними органами було зареєстровано 1 068 кримінальних правопорушень у вигляді домашнього насильства, серед яких у 778 було повідомлено особі про підозру, з них 775 проваджень було направлено до суду з обвинувальним актом; кримінальних правопорушень, передбачених ст. 151-2 КК України за вказаний період було зареєстровано 2 таких випадки. За 2020 рік було зареєстровано 2 213 випадків домашнього насильства, у 1 877 з яких, особам було вручено повідомлення про підозру; до суду з обвинувальним актом із зазначеної кількості було направлено 1 813 матеріалів кримінальних проваджень; за даний звіт період не було зареєстровано ні одного випадку примушування до шлюбу. За 2021 рік в Україні було зареєстровано 2 432 випадків домашнього насильства (ст. 126-1 КК України), із яких у 2 176 кримінальних правопорушень, у яких особам вручено повідомлення про підозру, із вказаної кількості до суду з обви-

нувальним актом було направлено 2112; за цей же період не зареєстровано випадків примушування до шлюбу (ст. 151-2 КК України).

Згідно ст. 126-1 КК України домашнє насильство представляє собою умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи

Що стосується практики застосування кримінальної заборони домашнього насильства, то варто відмітити, що дефініція містить вказівку на систематичність дій, не розкриваючи змісту такого поняття в контексті саме даного кримінального правопорушення. Така ситуація викликає дискусії у доктрині, та різні підходи до кваліфікації діяння на практиці.

Як зазначає О.В. Степаненко, «систематичність згадується в контексті систематичного вчинення правопорушень, що потягли за собою адміністративні стягнення і свідчать про її небажання стати на шлях виправлення. Відповідно до усталеної практики, систематичним вчиненням правопорушень вважається вчинення засудженим трьох і більше правопорушень, за які його було притягнуто до адміністративної відповідальності» [4, с. 205].

М.І. Хавронюк, О.О. Дудоров вважають, що «для констатації систематичності вчинення домашнього насильства не має значення факт документального підтвердження перших двох актів домашнього насильства» [5, с. 170].

Вважаємо, що систематичність домашнього насильства має бути підтверджена певними доказами у документальній формі.

Така позиція знаходить свого відображення у судовій практиці. Так, згідно вироку Березнівського районного суду Рівненської області від 27 квітня 2020 року [6] Особу 1 було засуджено за вчинення домашнього насильства (ст. 126-1 КК України) до покарання у виді громадських робіт на строк 200 (двісті) годин. З матеріалів провадження вбачається, що потерпіла особа (Особа 2) перш ніж звернутися до правоохоронних органів із заявою про вчинення кримінального правопорушення у вигляді домашнього насильства, неодноразово зверталася з заявою про вчинення щодо нею Особою 1 адміністративного правопорушення, передбаченого ч. 1 та ч. 2 ст. 173-2 КУпАП («Вчинення домашнього насильства, насильства за ознакою статі, невиконання термінового заборонного припису або повідомлення про місце свого тимчасового перебування»). Стосовно Особи 1 попередньо було винесено три постанови суду про притягнення до адміністративної відповідальності за зазначене адміністративне діяння протягом періоду 23.08.2019 року – 24.02.2020 року.

Подібна ситуація відображена в вирокі Кельменецького районного суду Чернівецької області від 13.12.2021 року [7] Особа 1 був засуджений за вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 126-1 КК України. При цьому з матеріалів провадження вбачається, що до винесення вироку Особа 1 перебував на превентивних обліках Національної поліції за категорією «сімейний кривдник» та двічі притягувався до адміністративної відповідальності ч. 1 та ч. 2 ст. 173-2 КУпАП. Таким чином, на відміну від попереднього прикладу, винна особа до притягнення до кримінальної відповідальності дві несли адміністративну відповідальність за домашнє насильство.

Вважається доцільним на законодавчому рівні формалізувати питання поняття систематичності в контексті ст. 126-1 КК України та умов підтвердження таких фактів, тобто з якого випадку вчинення домашнє насиль-

ство може вважатися систематичним, який часовий проміжок має визнаватися достатнім та для того, щоби дії кривдника вважалися такими, що існують протягом тривалого часу та відповідають дефініції аналізованої кримінальної норми. Окрім того, необхідно урегулювати питання документального свідчення такого систематичного впливу на потерпілу особу, чи то за рахунок фіксації постанови (чи постанов?) суду в справах про притягнення до кримінальної відповідальності, чи то за допомогою інших доказів (наприклад, показів свідків).

Що стосується ст. 151-2 КК України, то згідно чинних кримінально-правових приписів кримінально караним є примушування особи до вступу в шлюб або до продовження примусово укладеного шлюбу, або до вступу у співжиття без укладання шлюбу, або до продовження такого співжиття, або спонукання з цією метою особи до переміщення на територію іншої держави, ніж та, в якій вона проживає.

Серед науковців висловлюється думка, що «криміналізація примушування до шлюбу недоцільна через невисокий ступінь суспільної небезпечності і, крім того, викликає суперечності з цивільним законодавством, нормами якого врегульовані дані правовідносини та не є характерним для нашої етнічної групи» [8]. Зазначається, що «криміналізація примушування до шлюбу на момент прийняття цього доповнення КК України не була обумовлена необхідністю змін національного законодавства внаслідок ратифікації міжнародного договору» [9].

Однак, такий підхід є дещо спірним. По-перше, якщо звернутися до матеріалів Єдиного реєстру судових рішень, то знаходимо підтвердження того, що правоохоронні органи отримують повідомлення про вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 151-2 КК України, але на разі за такими фактами або відбувається досудове розслідування [10], або має місце закриття провадження з наступним оскарженням постанови про закриття провадження у судовому порядку з відновленням досудового розслідування [11]. По-друге, дана кримінальна заборона є виправданою, як в силу взятих обов'язків внаслідок ратифікації Стамбульської конвенції, так і в силу поширення такої протиправної практики. По-третє, на території Української держави проживає значна кількість осіб – носіїв традицій та звичаїв країн традиційного та релігійного типу права, для яких випадки примусових (як і ранніх, дитячих) шлюбів є нерідким явищем.

Разом з тим, слушною є думка П. Камінського з приводу дефініції кримінальної заборони примушування до шлюбу в частині того, що «недоліком є те, що законодавець не вказує, що слід розуміти під «примушуванням» та «спонуканням». Це в свою чергу, значно ускладнює застосування вказаної норми на практиці. Крім того, не вирішено однозначно питання чи є злочином примушування особи до продовження вільно укладеного шлюбу» [12].

Отже, на виконання вимог ст. 9 Закону України «Про міжнародні договори України» [13] згідно яких, «ратифікація міжнародних угод, що стосуються прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, викликає потребу в приведенні національного законодавства у відповідність до міжнародно-правових норм», КК України було доповнено заборонаю домашнього насильства та примушування до шлюбу. Однак, дефініції ст. 126-1 КК України та ст. 151-2 КК України сформульовано не без недоліків, які наразі є як предметом наукового пошуку вітчизняних вчених, так і причиною неоднакового трактування та правозастосування правоохоронними та судовими органами. Така ситуація вимагає подальшої розробки наукових положень, їх вдосконалення та впровадження в практику, з метою ліквідації існуючих прогалів в позитивному праві та напрацюванні уніфікованого підходу при правозастосуванні зазначених кримінально-правових норм.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами : Закон України від 20 червня 2022 року № 2319-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2319-IX#Text>
2. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : Закон України від 6 грудня 2017 р. № 2227-VIII. URL: <https://cutt.ly/6bP6lOo>
3. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування : Статистика. Офіс Генерального прокурора. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravororushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>
4. Степаненко О.В. Систематичність як ознака домашнього насильства. Правові та інституційні механізми забезпечення розвитку України в умовах європейської інтеграції : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) : у 2 т. Т. 2 / відп. ред. Г.О. Ульянова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 204–206.
5. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М.І. Хавронюка. К.: Ваіте, 2019. 288 с.
6. Вирок Березнівського районного суду Рівненської області від 27 квітня 2020 року у справі 555/475/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88999205>
7. Вирок Кельменецького районного суду Чернівецької області від 13.12.2021 року у справі № 717/1631/21. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101826656>
8. Зміни до ККУ: Анна Мальяр про нові правила статевих відносин / Інфочечір. 14.01.2019. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=NvZ3eMqL5q8>
9. Круглова О.О., Волощук С.Ю. Окремі підстави криміналізації примушування до шлюбу. Актуальні питання протидії злочинності в сучасних умовах: вітчизняний та зарубіжний досвід : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 березня 2018 р.). Дніпро : ДДУВС, 2018. С. 263-265.
10. Рішення Хортицького районного суду м. Запоріжжя від 10.09.2022 року у справі 337/3109/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91485620>
11. Ухвала слідчого судді Білоцерківського міськрайонного суду Київської області від 14 лютого 2020 року у справі № 357/1496/20. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/87644600>
12. Камінський П.В. Кримінальна відповідальність за примушування до шлюбу. *Інноваційний розвиток правової науки в умовах модернізації суспільства* : матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, Національний авіаційний університет, 28 лютого 2020 р. Том 1. Тернопіль: Вектор, 2020. 457 с.
13. Про міжнародні договори України : Закон України від 29 червня 2004 року № 1906-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 10.12.2004 р. № 50. Ст. 540.